

הגיגים בסוגית שימוש בדואר אלקטרוני

משה שליסל

"כל ימי גדלתי בין החכמים, ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה" – רבי שמעון בנו של רבן גמליאל אמר דברים אלו כאשר הדיבור הישיר היה אמצעי התקשורת העיקרי בין בני האדם. בקביעה זו יש בודאי קריאה להתייחסות ביקורתית בכל הנוגע לתקשורת הבין אישית, ואולי אף בתביעה לצמצמה עד למינימום הנדרש. מאז, התקדם העולם

בפיתוח אמצעי התקשורת-עד לעשור האחרון שבו התגבש השימוש בתקשורת האלקטרונית, ביישום של דואר אלקטרוני. הדואר האלקטרוני, מהווה בעיני מהפכה ביכולת התקשורת הבין אישית בכך שלעתים הוא אף יעיל יותר מתקשורת הדיבור הישיר. שילוב התכונות של דואר אלקטרוני - קלות מירבית בהעברת מסרים הקרובה באיכותה לדיבור ישיר, עם היכולת לפנות לקהל רחב בזמן אמיתי - מקנה את התחושה שבאמצעות הדואר האלקטרוני, מקבל ההודעה כאילו מצוי לפני מוסר ההודעה בדומה לשני אנשים המדברים ביניהם. בנוסף, לדואר אלקטרוני יש תכונות שלא מצויות בתקשורת הדיבור, כמו היכולת להעביר מסר

במהירות וביעילות לכל מקום בעולם ואף לבחור בצורה סלקטיבית את קהל היעד (דחיפת מידע). כל אלה, הופכים את הדואר האלקטרוני במובנים מסויימים למכשיר בעל עוצמה רבה ויעילה אף יותר מזו של הדיבור הישיר. לאור זאת, יש לבחון סוגיות הלכתיות שבמקורן עסקו בתקשורת הדיבור הישיר, ולבחון את ההשלכות שיש לשימוש בדואר האלקטרוני, על הלכות אלו.

תלמיד האומר הלכה בפני רבו.

המדרש בויקרא רבה פ"כ קובע שאסור לתלמיד להורות לפני רבו, עד שיהיה לו בריחוק שנים עשר מיל כמחנה ישראל. במדרש זה קובעים חז"ל שהגדרת "לפניו" בדין הוראה לפני רבו, איננה ראית פנים כפשוטם של דברים, אלא נמדדת בהגדרת ה"טריטוריה" של הרב ותחום השפעתו, אליו אסור לתלמיד לפלוש. השימוש בקנה המידה של מחנה ישראל מלמד שההוראה של התלמיד מותרת רק כאשר התלמיד איננו מצוי בסביבתו או באזור מגוריו של הרב, כדי שיהיה ברור לכל שהתלמיד הפוסק איננו עומד בפני רבו. בעולם הדואר האלקטרוני, מיקומם הפיסי של המתדיינים איננו מוגבל, ולכן כאשר התלמיד נשאל בדואר אלקטרוני לפסק הלכה, המרחק הפיסי בינו לבין רבו הינו נטול משמעות. דברים אלו מקבלים משנה תוקף, כאשר תלמיד נשאל לדבר הלכה, והתשובה מפורסמת באתר אינטרנט, שבניגוד לעיתון, המתפרסם בדרך כלל באזור מסוים, לאתר אינטרנט ניתן לגשת מכל אזור בעולם. לפיכך יש מקום לדון בהרחבה בסוגיה של הוראת הלכה של תלמיד בפני רבו בהקשר המודרני של שימוש בדואר אלקטרוני.

דין אמירת לשון הרע בפני שלושה

איסור לשון הרע נחשב לאיסור חמור אך הגדרתו של האיסור איננה תמיד חד משמעית. רבי ישראל מאיר הכהן בעל הספר משנה ברורה, מונה בספרו חפץ חיים את איסורי הלאו ומצוות עשה שאדם עלול לעבור בסיפור לשון הרע. כך למשל לשון הרע עלול להשפיל את חברו, לשקר, לגרום לאי צדק, לעבור על מצוות ואהבת לרעך כמוך – ועוד. אולם, החלק הקשה בהגדרת מצוות לשון הרע הינו מתי נחשבים הדברים כלשון הרע. ההבחנה בין מסירת דברים כהוויתם מתוך רצון תמים להעביר אינפורמציה, לבין סיפור בגנותו של חברו, דקה ביותר. חכמי ההלכה קבעו שלעתים אסור לספר בשבחו של חברו בשל החשש שמתוך כך יבוא לספר בגנותו.

בתלמוד בבלי מסכת ערכין דף ט"ו קובע רבה שכל דיבור או ענין שנאמר בפני שלושה אין בו משום לשון הרע (ראוי לציין שיש רבים המסייגים קביעה זו לעניינים מסוימים). הפירוש המקובל להסבר דברי רבה הוא שדבר הנאמר בפני שלושה עשוי להתפרסם, והמספר בהיותו מודע לכך נזהר בלשונו. קביעה זו מעניינת במיוחד, שכן ממנה נובע

שלא רק תוכן הדברים מהווה את ההגדרה המכריעה בהגדרת לשון הרע, אלא דווקא הסביבה שבה נאמרים הדברים, והציבור השומע, הם מהווים את האינדיקציה המכריעה בהגדרת האיסור. במקרה של דואר אלקטרוני, כאשר האינפורמציה מאוחסנת בפורמט אלקטרוני, ובקלות מירבית ניתנת לגישה, וללא מאמץ אף ניתן להעבירה לאחר, יתכן שדי באדם אחד בלבד שקיבל את האינפורמציה כדי להכיל עליו דין שלושה של לשון הרע.

דין לשון הרע בפניו של האדם עצמו

דין אחר של רבה במסכת ערכין **שלא התקבל להלכה**, קובע שכל דיבור או ענין הנאמרים בפניו של האדם המדובר בו אינם נחשבים ללשון הרע. דברים אלו מנומקים בדברי רבי יוסי הקובע "מימי לא אמרתי דבר וחזרתי לאחורי". כלומר – עמידתו של המספר מאחורי דבריו, ואי הכשתם בעתיד הינה ערובה לכך שדבריו אינם דברי גנאי. ולכן, מסקנתו של רבה שכאשר הדברים נאמרים בפני האדם המדובר בו, בהנחה שאדם לא יחזור בו, אינם נחשבים ללשון הרע. כאמור – דין זה של רבה לא נתקבל להלכה, משום שרבי יוסי המעיד על עצמו שאינו חוזר בו, איננו מייצג את הנורמה האנושית. אך בדואר אלקטרוני כאשר האדם המדובר בו ממוען על ההודעה, כתב ההודעה מודע לכך שהאינפורמציה האלקטרונית ניתנת בקלות לשחזור. לכן אולי נוכל להכיל את דינו של רבה ב"פניו" לגבי שימוש בדואר אלקטרוני.

סיכום

משלי קובע שהחיים והמוות ביד הלשון ובעקבותיו של ספר משלי רבים חכמי המוסר המדברים על הדיבור כפוטנציאל לחטא. הגדיל לעשות, רבן שמעון בן גמליאל במשנת אבות בקובעו – סייג לחכמה שתיקה. דומני, שאם הדואר האלקטרוני היה קיים בזמנים ההם, היו מזהירים אותנו על אופן השימוש בו ממש כשם שהזהירונו על דיבור הפה. אולי סמלי לראות זאת בדרך בה בחרה התורה לנסח את ציווי איסור הרכילות: "לא תלך רכיל בעמך" כלומר, לא תוליך את הרכילות – כל סוג של הולכת דברים על הזולת, דבר הבא לידי ביטוי בדרך ברורה הרבה יותר דוקא בימינו כאשר קיימת הולכה אלקטרונית רבת עוצמה - הדואר האלקטרוני. בדואר אלקטרוני הכוח הוא רב, היכולת להוליך ולפרסם ולבחור בקפדנות את קהל היעד – היא עצומה, ולכן העוצמה השלילית יכולה להיות רבה.

כאשר אמרו חז"ל החיים והמוות ביד הלשון, הם התכוונו בין השאר לכך, שדבר שנאמר אינו יכול לחזור, ולכן צריך מאד להזהר במה שיוצא מן הפה. הכתיבה כדרך התקשורת הייתה לאורך שנים ענין פורמלי, אולם בעידן הדואר האלקטרוני, הפכה הכתיבה לדרך התקשורת גם של אדם היושב במרחק חדר מחברו, ולכן הפכה להיות תחליף לשיחת רעים. כאן יכול לבוא לידי ביטוי היתרון הגדול של הדואר האלקטרוני בכוח הביקורת העצמית שיכולה להיות לדובר בטרם ישלח את המסר, מתוך הנחה שבשימוש בדואר אלקטרוני הכותב יקפיד על דבריו וימנע בדברי גנאי של גדר לשון הרע - זאת בניגוד לתקשורת הדיבור.

המסקנה מתוך הדברים האלו, **שמצד דיני לשון הרע**, התקשורת האנושית המתבצעת תוך שימוש בדואר אלקטרוני, עדיפה על פני תקשורת מילולית אחרת. אין בדברים אלו להמעיט מחסרונותיו וממגבלותיו של הדואר אלקטרוני. יתירה מזו, דומני שלאורך הזמן כאשר השימוש בדואר אלקטרוני הופך לשגרה, גם השימוש בדואר אלקטרוני טומן בחובו תוצאות שליליות. אך כל זה, אין בו כדי לגרוע מהפוטנציאל הטמון בשימוש בדואר אלקטרוני בהמעטת לשון הרע.